

УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ ШОСТКИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ  
КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ШОСТКИНСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ СУМСЬКОЇ ОБЛАСТІ  
«ЕКОЦЕНТР СЕРГІЯ КОРНІЄНКА»

ПОГОДЖЕНО

Протокол педагогічної ради  
КЗ «ЕкоЦентр» Сергія Корнієнка  
від 29.08.2025 р. № 1

Введено в дію  
Наказ КЗ «ЕкоЦентр Сергія Корнієнка»  
від 10.09.2025 №113-ОД

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ управління освіти  
Шосткинської міської ради  
Сумської області від 10.09.2025  
№112-ОД

Оксана ГУТЯНКО

НАВЧАЛЬНА ПРОГРАМА  
З ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ЕКОЛОГО–НАТУРАЛІСТИЧНОГО НАПРЯМУ  
«СВІТ ДОВКІЛЛЯ»  
2 РОКИ НАВЧАННЯ

м. ШОСТКА - 2025

**АВТОР:**

Гутянка Оксана Олександрівна – керівник гуртка «Світ довкілля» комунального закладу Шосткинської міської ради «ЕкоЦентр Сергія Корнієнка».

**РЕЦЕНЗЕНТИ:**

Кохановська Оксана Василівна – методист, керівник гуртка-методист комунального закладу Шосткинської міської ради Сумської області «ЕкоЦентр Сергія Корнієнка»

Павліченко Ірина Сергіївна – начальник відділу еколого-освітньої роботи та рекреації національного природного парку «Деснянсько-Старогутський»

## ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

У сучасних умовах, коли питання охорони природи набувають особливої актуальності, систематичне ознайомлення дітей із природним середовищем є необхідною складовою освітнього процесу. А саме екологічна освіта – це безперервний процес, що допомагає здобувачам освіти усвідомити цінність навколишнього середовища, виробити відповідальне ставлення до природи та отримати знання й навички для вирішення екологічних проблем. Складовими системи екологічної освіти і виховання дітей та учнівської молоді є формування свідомої, відповідальної особистості, яка готова діяти на благо природи протягом усього життя.

Навчальна програма з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку «Світ довкілля» спрямована на реалізацію в гуртках, творчих об'єднаннях закладів позашкільної освіти і має велике значення для формування у вихованців основ екологічної культури та бережливого ставлення до природи. Програма розрахована на здобувачів/здобувачок освіти віком 7-10 років.

Навчальну програму розроблено на основі чинного законодавства в галузі освіти, відповідно до положень законів України «Про освіту», «Про позашкільну освіту»; Положення про позашкільний навчальний заклад, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 травня 2001 р. № 433 (зі змінами); Типових навчальних планів для організації навчально-виховного процесу в позашкільних навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України, затверджених наказом Міністерства освіти і науки України від 22.07.2008 № 676; методичних рекомендацій щодо змісту та оформлення навчальних програм з позашкільної освіти (лист Державної наукової установи «Інститут модернізації змісту освіти» від 16.08.2023 № 21/08-1330), з урахуванням основних орієнтирів Державного стандарту початкової освіти, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87.

Навчальну програму побудовано з урахуванням компетентного та особистісно орієнтованого підходів, відповідно до вікових особливостей молодших школярів.

Метою і основним змістом роботи гуртка «Світ довкілля» є формування у гуртківців розуміння взаємозв'язку природних явищ, вироблення вмінь ведення фенологічних спостережень, активізація пізнавальної та творчої діяльності дітей, розвиток знань, що сформувались у школярів під час вивчення природознавства в школі та з життєвого досвіду, виховання екологічно грамотної поведінки в природі.

Програма побудована на основі загально-дидактичних принципів (науковості, систематичності, доступності, послідовності зв'язку навчання з життям). У ній відображено і специфічні принципи (краєзнавчий, сезонності,

народознавчий). Програма передбачає ознайомлення дітей із рослинним і тваринним світом, метеорологічними явищами. Це дає змогу гуртківцям орієнтуватися в природному середовищі, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки та формувати екологічно доцільну поведінку в природі.

Основні завдання передбачають формування таких компетентностей:

- *пізнавальної*: розширення та поглиблення знань з навколишнього світу, ознайомлення з рослинним і тваринним світом рідного краю, сезонних змін в природі, з основами експериментально-дослідницької діяльності;
- *практичної*: формування вмінь вести фенологічні спостереження, догляду за рослинами відкритого і закритого і ґрунту (в лабораторії рослин «Зимовий сад», в аудиторіях закладу), тваринами зоолабораторії «Куточок живої природи»;
- *творчої*: розвиток образної уяви, інноваційного мислення, спостережливості, уваги, формування творчих здібностей, досвіду проєктної та дослідницької діяльності;
- *соціальної* компетентності: формування екологічної культури, свідомого ставлення до оточуючого середовища, власної безпеки та безпеки оточуючих, розвиток емпатії до живих істот, активної громадянської позиції, позитивних якостей емоційно-вольової сфери: працелюбності, самостійності, наполегливості, доброзичливості, відповідальності; здатності працювати в команді.

Програма передбачає 2 роки навчання:

1-й рік – початковий рівень – 144 год. на рік, 4 год. на тиждень;

2-й рік – початковий рівень – 216 год. на рік, 6 год. на тиждень;

Програма першого року навчання передбачає отримання здобувачами/здобувачками початкових знань про навколишній світ, правила ведення фенологічних спостережень за сезонними змінами в природі.

Програма другого року навчання спрямована на поглиблення теоретичних знань про екологічне біорізноманіття рідного краю. Значна частина навчального часу приділяється фенологічним спостереженням в природі, практичним і творчим заняттям загального та індивідуального характеру, організації експериментально-дослідної діяльності вихованців, удосконалення навичок STEAM-освіти, спрямованих на природоохоронну і просвітницьку діяльність..

Навчальна програма «Світ довкілля» передбачає змішану форму навчання (практичні і теоретичні заняття; онлайн завдання, онлайн дискусії, робота на вебплатформах; екскурсії, вікторини, конкурси, практичні природоохоронні акції тощо).

**Початковий рівень, перший рік навчання.**  
**НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН**

| №<br>з/п | Тема                                                        | Кількість годин |                |        |
|----------|-------------------------------------------------------------|-----------------|----------------|--------|
|          |                                                             | Теоретич<br>них | Практич<br>них | Всього |
| 1.       | Вступ                                                       | 2               | 4              | 6      |
| 2.       | Сезонні зміни в природі і ведення фенологічних спостережень | 8               | 12             | 20     |
| 3.       | Рослини рідного краю                                        | 8               | 12             | 20     |
| 4.       | Лікарські рослини навколишньої місцевості                   | 4               | 6              | 10     |
| 5.       | Ліс – зелене багатство країни, його збереження та охорона   | 4               | 8              | 12     |
| 6.       | Тваринний світ України                                      | 10              | 10             | 20     |
| 7.       | Сезонні зміни в природі – зима                              | 6               | 6              | 12     |
| 8.       | Охорона природи                                             | 4               | 10             | 14     |
| 9.       | Сезонні зміни – весна                                       | 4               | 10             | 14     |
| 10.      | Наш рідний край                                             | 6               | 10             | 16     |
|          | Разом:                                                      | 56              | 88             | 144    |

### ЗМІСТ ПРОГРАМИ

#### **1. Вступ ( 6 год.)**

*Теоретична частина.* Значення природи в житті людини. Вплив людини на природу.

*Практична частина.* Ознайомча екскурсія по закладу, до куточка живої природи, лабораторії «Зимовий сад», музею народознавства «Світлиця».

#### **2. Сезонні зміни в природі. Ведення фенологічних спостережень (20 год.)**

*Теоретична частина.* Основні правила ведення фенологічних спостережень. Календар природи та щоденник фенологічних спостережень. Значення сезонних явищ для господарської діяльності людини.

Осінь у лісі. Відліт птахів. Підготовка тварин до зими. Осінні зміни в житті водоймищ. Дарунок осені – гриби. Різноманітність грибів. Правила збирання грибів. Перша допомога при отруєнні. Листопад. Зміна забарвлення листків.

*Практична частина. Екскурсії:*

1. Екскурсія до міського парку з метою фенологічних спостережень. Листопад. Зміна забарвлення листків.

2. Осіння екскурсія до міського парку з метою збирання природного матеріалу.

3. Екскурсія до лісу та луків з метою осіннього обліку птахів.

4. Екскурсія до міського парку з метою визначення дерев і кущів у безлистому стані.

### ***Природоохоронна та практична робота***

- Конкурс малюнків "Хліб очима дітей".
- Виставка овочевих композицій "Дарунки садів та ланів Полісся".
- Виготовлення аплікації з природничого матеріалу "Золота чарівна осінь".
- Складання картотеки грибів.

### **3. Рослини рідного краю ( 20 год.)**

*Теоретична частина.* Різноманітність рослин світу. Рослини-гіганти. Рослини-карлики. Роль і значення рослин у природі і житті людини. Основні ознаки рослин. Гербарій. Культурні та дикорослі рослини. Кімнатні рослини. Правила догляду за ними. Отруйні рослини: блекота, дурман. Перша допомога при отруєнні. Рослини – символи України.

#### ***Практична частина. Екскурсії:***

1. Екскурсія до лабораторії "Зимовий сад" з метою вивчення впливу світла на розвиток кімнатно-декоративних рослин.
2. Екскурсія на навчально-дослідну земельну ділянку з метою вивчення пристосувань рослин до життя в природі.
3. Екскурсія екологічною стежкою "Краєзнавчо-природнича" з метою вивчення ознак дерев, кущів і трав'янистих рослин.

### ***Природоохоронна та практична робота:***

- Конкурс "Природа навкруги", правила поводження на природі.
- Правила складання гербарію.
- Складання колекції плодів та насіння різних рослин.
- Виготовлення аплікації "Калина червона".
- Конкурс малюнків "Ягідка солодка", "Квітка".

*Дослідницька робота:* спостереження за проростанням насіння квасолі та розвитком сходів пшениці. Вивчення впливу світла, тепла, води на розвиток рослин на прикладі кімнатних рослин.

### **4. Лікарські рослини навколишньої місцевості (10 год.)**

*Теоретична частина.* Лікарські дерева – дуб, береза, сосна, липа. Лікарські кущі – глід, шипшина, смородина. Правила збирання та охорони лікарських рослин. Рослини радіопротекторної дії.

#### ***Практична частина. Екскурсії:***

1. До міського парку з метою знаходження, визначення та збирання лікарської сировини.
2. На навчально-дослідну земельні ділянку для ознайомлення з рослинами радіопротекторної дії.

### ***Природоохоронна та практична робота:***

- Гра-подорож з лікарськими рослинами.

- Складання гербарію місцевих лікарських рослин.
- Екологічна гра "Знайомі незнайомці"

## **5. Ліс – зелене багатство країни. Його збереження та охорона (12 год.)**

*Теоретична частина.* Ліс та його значення в природі і життя людини. Типи лісів. Охорона лісів.

*Практична частина. Екскурсії:* Екскурсія екологічною стежкою "Краєзнавчо-природнича" з метою ознайомлення з деревами та кущами Сумщини.

### ***Природоохоронна та практична робота:***

- Проведення екологічної гри "Загадковий ліс".
- Робота на НДЗД: впорядкування шкільки деревних рослин.
- Участь у Всеукраїнській акції "Майбутнє лісу в твоїх руках", конкурс дитячого малюнку.

## **6. Тваринний світ України (20 год.)**

*Теоретична частина.* Різноманітність тварин. Значення тварин у природі та житті людини. Як тварини пристосувались до життя в природі. Відмінні ознаки тварин і рослин. Зв'язок між рослинним і тваринним світом. Ланцюг живлення. Ознайомлення з тваринним світом краю (типові представники, їх характеристика).

### ***Практична частина. Екскурсії:***

1. Екскурсія до куточка живої природи з метою спостереження за особливостями поведінки тварин.
2. Екскурсія до зоопарку для ознайомлення з правилами утримання та догляду за дикими тваринами.

### ***Природоохоронна та практична робота:***

- Ведення щоденника спостережень за особливостями поведінки тварин живого куточка.
- Участь в акції "Годівничка".
- Спостереження за змінами видового складу птахів восени та навесні.
- Екологічна гра "Мандрівка лісними тропами".
- Виготовлення анімалістичних образів з природничого матеріалу.

## **7. Сезонні зміни в природі – зима (12 год.)**

*Теоретична частина.* Життя тварин узимку. Визначення слідів на снігу. Життя під водою. Особливості хвойних дерев і кущів.

### ***Практична частина. Екскурсії:***

1. Екскурсія до лісу з метою вивчення пристосувань тварин до зими.
2. Екскурсія до міського парку з метою визначення видів зимуючих птахів Сумщини.

### ***Природоохоронна та практична робота:***

- Участь у природоохоронній акції "Пташина їдальня".
- Конкурс на кращу годівницю.

- Спостереження за розпусканням бруньок на зрізаних гілках.

## **8. Охорона природи (14 год.)**

*Теоретична частина.* Охорона природи в Україні. Державні постанови. Пам'ятні природні місця України. Причини скорочення чисельності тварин і рослин. Червона книга. Поняття "природні ресурси", "вичерпність", "використання природних ресурсів". Роль заповідників у збереженні рослинного і тваринного світу.

Що таке повітря. Склад повітря. Значення в житті організмів. Причини забруднення повітря. Охорона.

Грунт. Роль ґрунту в житті рослин. Тварини-ґрунтоутворювачі. Сміття, ґрунт і людина.

Вода – основа життя середовища існування живих організмів. Охорона водних багатств. Забруднення води, його вплив на здоров'я.

*Практична частина. Екскурсії:* до заказника місцевого значення "Ушинська дубина".

### ***Природоохоронна та практична робота:***

- Інсценування екологічної казки "Ріпка".
- Конкурс малюнків "Зоогалерея".
- Визначення типу ґрунту на території станції юних натуралістів.
- Правила поведінки в природі. Упорядкування території станції юних натуралістів.
- Екологічна гра "Лісові перегони"

## **9. Сезонні зміни – весна (14 год.)**

*Теоретична частина.* Ранньоквітучі весняні рослини. Пробудження дерев від зимового сну. Соко рух. Тварини навесні. Народження малят у тварин. Комахи весною. Літо на порозі.

### ***Практична частина. Екскурсії:***

1. Екскурсія до парку з метою вивчення весняних змін у рослин.
2. Екскурсія до водойми з метою визначення розвитку земноводних.
3. Екскурсія до пасіки з метою спостереження за життям бджіл, їх утриманням.

### ***Природоохоронна та практична робота:***

- Конкурс малюнків "Птахи прилетіли".
- Спостереження за життям мурашника, визначення його будови.
- Участь у Всеукраїнському конкурсі "Джміль та бджілка".

## **10. Наш рідний край (16 год.)**

*Теоретична частина.* Загальне поняття про клімат. Основні кліматичні фактори. Клімат України. Характерні особливості природи Сумщини.



Господарська діяльність і зміни ландшафту. Природно-заповідні об'єкти Сумщини. Пам'ятки природи.

***Практична частина. Екскурсії:***

1. Екскурсія в природу з метою спостереження за погодою. Народний календар.
2. Екскурсія в природу з метою вивчення ландшафтних зон Сумщини.

***Природоохоронна та практична робота:***

- Збирання народних прикмет про погоду.
- Складання календаря народних прикмет.
- Виготовлення композицій "Моя рідна Сумщина".

**ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ**

Після закінчення реалізації цієї програми на основі уявлень про найзагальніші зв'язки в природі відбудеться:

- засвоєння учнями системи знань про взаємозв'язок і взаємовплив природи, суспільствознавства і людської діяльності;
- розвиток пізнавальної сфери особистостей уваги, кмітливості, творчої ініціативи;
- виховання пізнавальних інтересів, обережної і усвідомленої поведінки в природі, шанобливого ставлення до природи.

**Гуртківці повинні знати:**

- значення рослин у природі та житті людини;
- роль тварин в житті людини;
- як зимують птахи;
- життєдіяльність рослин в різні пори року.

**Гуртківці повинні вміти:**

- розрізняти отруйні, культурні, лікарські рослини;
- вести спостереження за сезонними явищами у природі;
- складати календар погоди;
- спостерігати за сезонними змінами у житті тварин;
- доглядати за кімнатними рослинами.

**Початковий рівень, другий рік навчання**  
**НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН**

| №   | ТЕМА                                                                      | Кількість годин |        |          |
|-----|---------------------------------------------------------------------------|-----------------|--------|----------|
|     |                                                                           | Всього          | Теорія | Практика |
| 1.  | Вступ                                                                     | 8               | 4      | 4        |
| 2.  | Зелені рослини – основне джерело органічного життя на Землі               | 28              | 18     | 10       |
| 3.  | Осінні сільгоспроботи на ділянці                                          | 14              | 4      | 10       |
| 4.  | Осінні зміни у природі, ведення фенологічних спостережень                 | 22              | 12     | 10       |
| 5.  | Сезонні зміни в житті рослин                                              | 20              | 10     | 10       |
| 6.  | Тварини – частина живої природи. Сезонні зміни в житті тварин             | 28              | 18     | 10       |
| 7.  | Догляд та спостереження за рослинами та тваринами в куточку живої природи | 30              | 10     | 20       |
| 8.  | Свійські тварини                                                          | 24              | 14     | 10       |
| 9.  | Охорона природи. Червона книга України                                    | 20              | 12     | 8        |
| 10. | Багатство природи. Природа рідного краю                                   | 22              | 12     | 10       |
|     | Разом                                                                     | 216             | 114    | 102      |

### ЗМІСТ ПРОГРАМИ

#### 1. Вступ (8 год.)

Набір дітей у гурток. Ознайомлення гуртківців з планом роботи. Значення знань з природознавчих дисциплін у природоохоронній діяльності людини.

**Екскурсії:** ознайомча по станції юних натуралістів, до куточка живої природи, лабораторії "Зимовий сад", музею народознавства "Світлиця", навчально-дослідної земельної ділянки.

#### 2. Зелені рослини – основне джерело органічного життя на Землі ( 28 год)

Що таке природа. Явища живої та неживої природи. Значення рослин у природі, житті людей, народного господарства. Будова та розмноження рослин. Харчові, лікарські та отруйні рослини. Деревя, куці та трави.

**Екскурсії:**

1. Екскурсія до міського парку з метою спостереження за явищами живої та неживої природи.

2. Екскурсія на навчально-дослідну земельну ділянку. Значення рослин для народного господарства.

3. Екскурсія на навчально-дослідну земельну ділянку: відділок лікарських рослин.

4. Екскурсія до лісу з метою визначення різноманітності рослинного світу Сумщини.

***Природоохоронна та практична робота:***

- Виготовлення поробки з природничого матеріалу "Осінні квіти".
- Конкурс малюнків "Природа рідного краю".
- Виготовлення гербарію лікарських рослин: ромашки лікарської, шавлії, рути, м'яти.

**3. Осінні сільгоспроботи на ділянці (14 год.)**

Як дикоростучі рослини стали культурними. Значення овочевих та їстівних культур в житті людини. Збір насіння овочевих культур.

***Екскурсії:***

1. Екскурсія на навчально-дослідну земельну ділянку: відділок овочівництва.

***Природоохоронна та практична робота:***

- Впорядкування овочевих грядок.
- Впорядкування саду пряно-ароматичних рослин.
- Збір насіння овочевих культур.
- Виготовлення аплікації "Жива грядка".

**4. Осінні зміни в природі, ведення фенологічних спостережень (22 год)**

Фенологічні спостереження за погодою. Методи ведення фенологічних спостережень. Вибір об'єктів для спостереження. Фенофази – чітко визначені етапи у розвитку природи. Щоденник спостережень. Календар природи.

***Екскурсії:***

1. Екскурсія на навчально-дослідну земельну ділянку з метою визначення фенофаз.
2. Екскурсія до міського парку.
3. Віртуальні екскурсії лісом, полем, луками.

***Природоохоронна та практична робота:***

Ведення щоденних записів температури повітря, напрямку вітру, кількості опадів. Визначення народних прикмет, пов'язаних з осінньою погодою.

**5.Сезонні зміни в житті рослин (20 год.)**

Життя рослин восени. Зміна забарвлення листків дерев та кущів. Пристосування рослин до зими, фенологічні спостереження. Особливості хвойних дерев та вічнозелених кущів. Охорона дерев взимку.

Рослини навесні. Спостереження за цвітінням дерев і кущів. Ранньоквітучі весняні рослини та їх охорона. Спостереження за розкриттям бруньок.

Рослини влітку. Масове цвітіння рослин.

### ***Екскурсії:***

1. Екскурсія до міського парку з метою спостереження за весняним, літнім та осіннім цвітінням місцевих рослин.
2. Екскурсія до лісу, на луки з метою ведення фенологічних спостережень за ростом і розвитком рослин.
3. Екскурсія в природу з метою проведення фенологічних спостережень за появою перших комах.
4. Екскурсія до лісу з метою визначення особливостей хвойних дерев та вічнозелених кущів взимку.

### ***Природоохоронна та практична робота:***

- Збір природничого матеріалу для виготовлення поробок.
- Складання гербаріїв з осінніх листків; складання колекцій плодів і насіння різних рослин.
- Сезонні роботи на навчально-дослідній земельній ділянці.
- Екооперації "Первоцвіти", "Зелена аптека".
- Участь у проведенні виставок "Дарунки природи Полісся", "Ранньовесняні квітково-декоративні рослини".

## **6. Тварини – частина живої природи. Сезонні зміни в житті тварин ( 28 год.)**

Тварини восени. Підготовка тварин до зими. Пристосування комах та павуків до зими. Заціпеніння земноводних та плазунів. Життя птахів восени. Відліт і кочівля птахів. Охорона птахів узимку. Корм для зимуючих птахів. Підготовка звірів до зими: запасання корму, впадання в сплячку, осіннє линяння зайців, білок і лисиць. Охорона та підгодівля тварин взимку.

Вплив весняних явищ на життя тварин. Поява комах. Розмноження жаб. Приліт птахів.

### ***Екскурсії:***

1. Екскурсія до міського парку, лісу з метою спостереження за сезонними явищами в житті комах, звірів і птахів.
2. Екскурсія в природу з метою визначення видового складу птахів своєї місцевості в різні пори року.
3. Екскурсія до лісу, парку, дендропарку з метою підгодівлі диких звірів і птахів.
4. Екскурсія до лісу з метою розпізнавання слідів птахів і тварин на снігу.
5. Екскурсія до міського краєзнавчого музею, відвідання залу "Природа Сумщини".
6. Екскурсія до міського парку з метою розпізнавання зимуючих птахів за зовнішнім виглядом.

### ***Природоохоронна та практична робота:***

- Участь в природоохоронних акціях "Птах року", "Годівничка", "Діти за гуманне ставлення до тварин", "Джміль та бджілка".
- Конкурс малюнків "Зоологічна галерея", "Біологічне розмаїття".
- Виготовлення штучних гніздівель і годівниць для приваблювання та підгодівлі птахів.

## **7. Догляд та спостереження за рослинами та тваринами в куточку живої природи ( 30 год.)**

Найбільш поширені кімнатні рослини (бегонія, аспарагус, хлорофітум, традесканція, пеларгонія, фікус, драцена та ін.). Значення правильного догляду за кімнатними рослинами. Розміщення рослин відносно світла. Значення вологи ґрунту для росту рослин. Температура води для поливання рослин у період росту, спокою. Суміші ґрунтів та їх виготовлення. Засівання та посадка кімнатних рослин, пересадка та перевалка. Шкідники кімнатних рослин.

Тварини у куточку живої природи. Розведення риб в акваріумах. Догляд за ними. Молюски (ставковик, катушка). Тварини тераріуму (жаби, болотяна і степова черепахи). Панцир, його значення для черепахи. Живлення, зимова сплячка черепах. Обладнання кліток і вольєрів. Птахи куточка живої природи (канарки, папуги, а також птахи, врятовані юннатами). Утримання ссавців (хом'яки, морські свинки, білки, їжаки).

### ***Екскурсії:***

1.Екскурсія до лабораторії "Зимовий сад", теплиці з метою визначення впливу світла, температури, вологості ґрунту на розвиток рослин.

2.Екскурсія до теплиці з метою виявлення кращих строків вегетативного розмноження кімнатних рослин.

3.Екскурсія до куточка живої природи з метою спостереження за живленням риб в акваріумах, за способом життя черепах, ссавців.

4.Екскурсія до лісу з метою розпізнавання слідів птахів і тварин на снігу.

### ***Природоохоронна та практична робота:***

– Догляд за кімнатними-декоративними рослинами лабораторії "Зимовий сад".

– Вигонка квітучих рослин у кімнатних умовах, оранжереї, теплиці в зимовий період.

– Пророщування насіння овочевих культур та квітів.

– Вирощування розсади однорічників.

– Вирощування пеларгонії, бегонії, драцени живцями.

– Робота в куточку живої природи по обладнанню акваріумів, вольєрів та тераріумів.

– Ведення щоденника спостережень за особливостями поведінки тварин живого куточка.

- Конкурс малюнків "Зоологічна галерея", "Біологічне розмаїття".

## **8. Свійські тварини ( 24 год.)**

Як з'явилися домашні тварини. Різноманітність свійських тварин. Породи сіл господарської птиці (кури, гуски, качки, індики), декоративна птиця. Догляд і утримання. Породи кролів. Корми для кролів. Раціональне використання кормів та їх правильне зберігання. Догляд за кролями, утримання і розведення. Собаки: мисливські, службові та декоративні. Домашня кішка. Охорона свійських тварин. Пам'ятники тваринам.

### ***Екскурсії:***

1. Екскурсія до лабораторії "Куточок живої природи" з метою спостереження за рухами кролів, їх ростом і розвитком, линянням кролів.

2. Екскурсія на кролеферму, птахоферму, службове собаківництво.

### ***Природоохоронна та практична робота:***

- Догляд за кішками, спостереження за її поведками (як ходить по кімнаті, чи добре чує, як ловить здобич).
- Спостереження за поведками собаки ( як відшукує їжу, сліди тварин, людини).
- Виготовлення колекції насіння кормових і дикоростучих трав для кролів.
- Догляд за кролями у куточку живої природи.
- Конкурс малюнків "Зоологічна галерея", "Біологічне розмаїття".

## **9. Охорона природи. Червона книга України (20 год.)**

Ознайомлення з масовими державними заходами, що стосуються охорони природи. Заповідники України. Червона книга України (Сумська область) та її значення. Рослини місцевої флори, що знаходяться під охороною. Причини зменшення деяких видів рослин. Охорона місцевих рідкісних і зникаючих видів рослин.

Тварини, винищені людиною (стеллерова корова, дронг, безкрила гагарка, тарпан, тур, мандрівний голуб). Рідкісні тварини, що потребують захисту та охорони (зубр, бізон, індійський носоріг, сумчаста білка, білий ведмідь, горила тощо). Червона книга (тварин) України. Принципи охорони тваринного світу. Охорона та приваблювання пернатих друзів. Роль заповідників у збереженні та відновленні рідкісних і зникаючих видів рослинного і тваринного світу.

Поняття про родючість ґрунтів і засоби її підвищення. Методи вирощування високих врожаїв зернових та овочевих культур. Принципи охорони земельних ресурсів і сільськогосподарських угідь на Україні.

Значення повітря в житті людини, рослин і тварин. Причини забруднення повітря та його вплив на живу природу і здоров'я людей. Охорона повітря.

Вода та її значення в житті живих організмів. Світові запаси прісної води, проблеми чистої води. Охорона водойм від забруднення. Рибні запаси та їх охорона, риборозведення.

***Екскурсії:***

1. Екскурсія до міського краєзнавчого музею для ознайомлення з рідкісними та зникаючими видами тварин.

2. Екскурсія до лісу, на луки, до міського парку з метою визначення та обліку рідкісних тварин Сумщини.

3. Екскурсія до колгоспу для ознайомлення з принципами раціонального використання земельних угідь.

4. Екскурсія на очисні споруди міського водоканалу для ознайомлення з методами очищення стоків.

5. Екскурсія рідним краєм з метою виявлення причин забруднення водойм і джерел.

***Природоохоронна та практична робота:***

– Проведення дослідів для виявлення ступеня забрудненості повітря пилом на прикладі листків.

– Визначення рідкісних або цінних дерев в своєму місті.

– Участь у природоохоронній акції "Обеліск" (озеленення та впорядкування історичних пам'ятників).

– Конкурс малюнків "Збережемо рідну природу".

**10. Багатство природи рідного краю ( 22 год.)**

Характерні особливості природи рідного краю. Форми земної поверхні. Корисні копалини. Водні ресурси краю. Поняття про природні зони та природний комплекс.

Виявлення впливу господарської діяльності на зміни ландшафту. Пам'ятки природи та їх роль у збереженні диких природних ландшафтів. Пам'ятні природні міста України.

***Екскурсії:***

1. Екскурсія до міського краєзнавчого музею для ознайомлення з корисними копалинами Сумщини.

2. Екскурсія на луки, до лісу з метою визначення рельєфу місцевості.

3. Екскурсія в природу з метою вивчення типових природних комплексів своєї місцевості.

***Природоохоронна та практична робота:***

– Моделювання природного комплексу в лабораторних умовах.

– Екологічна гра "У пошуках скарбів".

## ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ

Після закінчення реалізації цієї програми на основі уявлень про найзагальніші зв'язки в природі відбудеться:

- засвоєння учнями системи знань про взаємозв'язок і взаємовплив природи, суспільствознавства і людської діяльності;
- розкриття основ народно-господарських проблем;
- розвиток пізнавальної сфери особистостей, здібностей і ерудиції в галузі природознавства відповідно до індивідуальних можливостей та особливостей вихованця, розвиток уваги, кмітливості, творчої ініціативи;

### ***Гуртківці повинні знати:***

- як охороняються рослини і тварини в заповідниках і заказниках;
- коли і навіщо створена Червона книга України, про що говорить колір сторінок;
- прикмети зміни погоди, значення листопаду в житті рослин;
- лікарські рослини та їх властивості;
- народні традиції, обряди і свята календарного циклу.

### ***Гуртківці повинні вміти:***

- розрізняти дерева та кущі своєї місцевості;
- працювати з природним матеріалом; збирати природний матеріал і формувати колекції, гербарії;
- проводити фенологічні спостереження;
- брати посильну участь у природоохоронних заходах



## ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА І ЛІТЕРАТУРА

1. Білявський Г. О. Основи екології. Підручник К.: Либідь, 2006. 408 с.
2. Вербицький В. В. Екологічне виховання дітей: практикум для педагога. К.: АБЕРС, 2009. 104 с.
3. Вербицький В. В. Довідник натураліста. Кіровоград: КОД, 2009. 290 с.
4. Державний стандарт базової і повної середньої освіти. <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/nova-ukrayinska-shkola/derzhavnij-standart-bazovoyi-serednoyi-osviti>
5. Дробноход М. І. Концептуальні основи формування екологічного мислення та здібностей людини будувати гармонійні відносини з природою. К.: МАУП, 2000. 76 с.
6. Навчальні програми з позашкільної освіти еколого-натуралістичного напрямку: екологічно-біологічний профіль [збірник / за загальною редакцією доктора педагогічних наук В. В. Вербицького]. К.: НЕНЦ, 2013. 336 с.
7. Пустовіт Т. П. Екологічне виховання учнів 5–9 класів у позашкільних навчальних закладах: навч. метод. посіб. Кіровоград: ТОВ «Імекс ЛТД», 2003. 146 с.
8. Освіта сталого розвитку в Україні: план навчально-виховної роботи школи: Збірник з проблем організації навчально-виховної роботи школи на засадах сталого розвитку (серія навчально-методичних матеріалів україно-голландського освітнього проекту «Перші проліски» за повної фінансової підтримки Програми МАТРА (Королівство Нідерландів) / Укл. А.Радю. Львів: ПП «Марусич», 2011. 109 с.
9. Уроки для сталого розвитку. Як організувати позакласну роботу учнів основної школи. Методичний посібник для вчителів. Київ: Видавничий дім «Освіта», 2011. URL: [http://znz5.at.ua/stalii\\_roz/metod/osvita\\_dlja\\_st-rozv-pozaklasna\\_robota\\_5-7\\_kl..pdf](http://znz5.at.ua/stalii_roz/metod/osvita_dlja_st-rozv-pozaklasna_robota_5-7_kl..pdf)